

Тема: Особливості вживання у мовленні односкладних та двоскладних, поширених і непоширених, повних і неповних, ускладнених і неускладнених простих речень.

Мета: актуалізувати знання матеріалу з теми «Просте речення», знати функції зазначених синтаксичних одиниць у стильовій структурі тексту у різних стилях мовлення; розвивати логічне мислення, удосконалювати культуру усного та писемного мовлення; виховувати колективізм, почуття відповідальності за доручену справу

Обладнання: підручник, дидактичний матеріал, тексти різних стилів

Тип уроку: формування й удосконалення вмінь та навичок

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

Бесіда.

— Охарактеризуйте стилістичні особливості простих речень.

— Які характерні риси стилістики ускладнених речень?

— Що таке синтаксичні норми?

— Якими є типові помилки в стилістичному використанні порядку слів?

II. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблемні запитання.

— Чи можна, на ваш погляд, співвіднести вживання різних типів речень із різними функціональними стилями? Якщо так, то яким чином?

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з підручником.

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника.)

Робота в групах.

Учні об'єднуються у 6 груп. Кожна група отримує теоретичний матеріал з певної теми. Школярі повинні згадати всі теоретичні відомості із запропонованої теми (матеріал вивчався у 8 класі), опрацювати блок-теорію, доповнити отриману інформацію відомостями з курсу синтаксису за 8 клас і навести власні приклади до всіх розглянутих синтаксичних конструкцій.

Блок-теорія*

Група 1

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ В МОВЛЕННІ ОДНОСКЛАДНИХ ТА ДВОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ (Частина I)

Односкладні речення порівняно з двоскладними в більшості випадків структурно значно менші за обсягом, проте вживаються в усіх стилях мовлення. їм властива стилістична своєрідність, яка не може бути зовсім адекватно виражена синтаксичною будовою двоскладного речення.

В усіх стилях і жанрах мовлення односкладні речення вживаються з

неоднаковою активністю. За кожним з різновидів односкладних речень закріпилась у мові й певна своєрідна стилістична функція.

Своєрідну синтаксичну й стилістичну сутність мають означено-особові речення. До них здебільшого вдаються тоді, коли немає потреби в логічному виділенні особи (осіб) у таких займенникових формах, як 1-ша або 2-га особи: *я, ти, ми, ви* — *Люблю тебе. Читай голосніше*. Односкладне речення більш стисле, економніше. В тому полягає його стилістична індивідуальність, а на цій основі й комунікативна потреба в односкладних означено-особових реченнях. Своєрідність їх стилістики — передусім в економній, але дуже характерній формі вираження певної думки. Синтаксично повні односкладні означено-особові речення майже з однаковою активністю використовуються в усіх стилях мовлення.

Односкладні неозначено-особові речення є загалом міжстильовими конструкціями, бо майже з однаковою частотністю й стилістичною функцією вживаються в усіх стилях і жанрах мови.

Немає потреби в номінації суб'єкта дії в реченні на кшталт: *Чуєте, як зозуля кує?* Саме в невизначеності суб'єкта дії полягає перевага сутності неозначено-особових речень, що значеннево й стилістично відрізняє їх від односкладних речень усіх інших типів.

Узагальнено-особові речення найчастіше вживаються в розмовному, художньому і, менш часто, в публіцистичному стилях мовлення. Майже зовсім не характерні вони для офіційно-ділового стилю в його писемній формі. Стилійна своєрідність узагальнено-особових речень полягає в тому, що вони, як правило, виступають структурами мовлення афористичного, тобто узагальненого і водночас образного. Це здебільшого прислів'я, приказки, загадки, влучні вислови, зміст яких втілює в собі народну мудрість, найрізноманітніші узагальнені думки, сентенції, повчання.

Група 2

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ В МОВЛЕННІ ОДНОСКЛАДНИХ ТА ДВОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ (Частина II)

Безособові речення — найуживаніша, стилістично й синтаксично багатогранна група односкладних речень. Вони широко використовуються в усіх стилях мовлення, особливо ж у розмовно-побутовому й художньому, утворюючи складну гаму перехідних типів речень — від повної безособовості в них до безособовості більш чи менш очевидної або тільки можливої. Стилійна різноманітність безособових речень пояснюється їх своєрідною семантикою, особливо тим, що зв'язок дії з діячем чи ознаки з її носієм у безособових реченнях або зовсім відсутній (коли головний член виражено безособовим дієсловом у його прямому значенні), або цей зв'язок пасивний з боку мовця, носія ознаки.

Семантично, структурно і стилістично номінативні (називні) речення суттєво відрізняються від дієслівних односкладних конструкцій: у номінативних односкладних реченнях деться про буття предмета, особи чи явища.

Називний відмінок бдучи єдиною можливою морфологічною

формою номінативних речень, виконує на рівні ечення дві функції: номінативну (називальну) і комунікативну (інформативно-повідомлювальну), іноді й додаткову спонукальну чи спонукально-окличну функції. Більшість структурних різновидів номінативних речень з неоднаковою активністю використовуються в таких стилях мовлення, як публіцистичний, розмовно-побутовий і художній; також служать назвами документів; найменш характерні номінативні речення для мовлення наукового, передусім суворо академічного.

Група 3

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ В МОВЛЕННІ ПОВНИХ І НЕПОВНИХ РЕЧЕНЬ

Уживання повних і неповних речень зумовлене сферою їх використання. Стилістично вмотивоване вживання неповних речень вагомо засвідчує вміння мовця висловлюватися стисло, точно й най-природніше.

У книжно-писемній мові неповні речення, як правило, не вживаються, крім тих частин художніх текстів, що відбивають живе розмовне мовлення, в якому такі речення є одним із найбільш поширених типів. Стилістичні характеристики двоскладного повного простого речення пов'язані насамперед зі способами вираження підмета і присудка. У наукових та офіційно-ділових текстах переважають стилістично нейтральні речення з підметом, у ролі якого виступає здебільшого іменник.

Речення з такими підметами не чужі також публіцистичному, художньому й розмовному стилям, але більші експресивно-емоційні властивості мають підмети, виражені іншими частинами мови.

Група 4

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ В МОВЛЕННІ УСКЛАДНЕНИХ ТА НЕУСКЛАДНЕНИХ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ (Частина I)

Прості односкладні речення різнотипні за властивою їм семантикою, синтаксичною структурою і стилістичними функціями.

Прості ускладнені речення не бувають однослівними. їх прийнято розглядати:

- на рівні членів речення;
- поза членами речення.

Прості ускладнені речення широко вживаються в писемній та усній формах мовлення, в усіх його стилях. Обмеженим, однак, є використання простих речень, ускладнених дієприкметниковими чи дієприслівниковими зворотами, у розмовному мовленні, бо такі звороти загалом книжні за своєю сутністю, щонайбільше властиві науковому та офіційно-діловому стилям.

Однорідність (один із типів ускладнення) притаманна всім стилям мовлення. Однак у художньому вона часто набуває тропейчного звучання, сприймається метафорично — як засіб художнього впливу. Однорідні члени використовуються для створення портретів, змалювання пейзажів, різноманітних дій і станів.

Для розмовного стилю характерні невеликі однорідні ряди, як правило, в межах однієї частини мови.

У науковому й офіційно-діловому стилях, де однорідний ряд використовується як засіб класифікації, він повинен бути повним, охоплювати всі види певного ряду.

У публіцистичному й особливо художньому стилях добір слів для однорідного ряду відзначається більшою вільністю. Перелік на підставі однорідності, що в науковому та офіційно-діловому стилях дозволяє дати точну й вичерпну інформацію про певні явища, в художньому та публіцистичному мовленні є одним з емоційно-експресивних засобів.

Група 5

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ В МОВЛЕННІ УСКЛАДНЕНИХ ТА НЕУСКЛАДНЕНИХ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ (Частина II)

З граматичного погляду відокремлення являє собою виділення тих чи інших членів речення. У стилістичному плані це явище ґрунтується на посиленні ролі другорядних членів речення в певній позиції за допомогою інтонації, наголосу та інших засобів. Виділення надає відокремленню нових відтінків — додаткової предикації виразної обставинності тощо.

Відокремлення буває обов'язкове (зумовлене специфікою конструкції) й факультативне, що його здійснює автор, з волі якого посилюються, підкреслюються, наголошуються або послаблюються, применшуються певні відтінки значень.

У науковому та офіційно-діловому стилях факультативне відокремлення майже відсутнє. Тут основна роль належить відокремленню обов'язковому, яке не є стилістичним засобом, прийомом увиразнення. У цих стилях відокремлення виступає здебільшого як деталь повідомлення, що пояснює, уточнює, конкретизує зміст інформації

Для мови художньої літератури характерне факультативне відокремлення. Тут воно цілком залежить від волі, смаків, уподобань автора, тому часто набуває незвичайних, несподіваних форм. Засобом створення такого відокремлення є не лише інтонація, а й незвичайний порядок слів.

У розмовній мові відокремлення знаходить вияв здебільшого в розповідях-описах як подробиці, що з'являються в процесі висловлення думки.

Група 6

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ В МОВЛЕННІ УСКЛАДНЕНИХ ТА НЕУСКЛАДНЕНИХ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ (Частина III)

Кожен з мовців навіть у межах не дуже розгорнутого висловлювання використовує речення з такими вставними словами чи сполученнями слів, як *безперечно, без сумніву, звісно, правду кажучи* тощо. Вставне слово суттєво видозмінює зміст висловлювання, що переконує в його комунікативній важливості.

Стилістика вставлених слів, сполучень слів і речень визначається властивою їм семантикою і граматичною сутністю, а також своєрідними особливостями інтонування, а в писемному мовленні — розділовими знаками (переважно дужками).

Для наукового й офіційно-ділового стилів найхарактернішими є всі

слова, що вказують на стосунки між частинами тексту (*по-перше, отже, нарешті*), передають ставлення до способів висловлення думки (*імовірніше, точніше, іншими словами*), зазначають джерело повідомлення (*на думку вченого, за результатами аналізу*), пом'якшують категоричність висновків чи порад (*як відомо, припустімо*), дають раціональну або (рідше) емоційну оцінку інформації (*поза сумнівом, напевне, мабуть, на щастя*).

Художня література використовує весь набір вставних слів, які у взаємодії з лексичними, граматичними та іншими засобами цього стилю сприяють відтворенню різноманітних відтінків — припущень, сумнівів, упевненості, ствердження, заперечення тощо.

Особливо широко вживаються вставні слова в розмовному мовленні, надаючи йому емоційної наснаженості та експресії.

Вставлені конструкції у художньому та публіцистичному мовленні сприяють розвиткові другого плану розповіді. Ці конструкції можуть містити оцінку та емоційно-експресивні зауваження автора.

У науковому стилі та його різновидах вставлені конструкції є засобом уточнення й роз'яснення, додаткового повідомлення. Можуть містити побіжні коментарі та зауваження, що з'являються в ході висловлення думки.

Презентація результатів групової роботи.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Тренувальні вправи.

1. Прочитайте. Зіставте особливості використання називних речень у науковому і художньому стилях. Обґрунтуйте їх стилістичну функцію у кожному з цих стилів.

Троянда. Багаторічна кущова рослина родини розових з великими запашними квітками червоного, рожевого, білого або жовтого кольору і зі стеблами, звичайно вкритими колючками.

(Словник української мови) ди,

ди

р

винності,

пригадують літо, веселі веселки,

як

ихання зелене,

ую бе

а солов'їні,

от в

го ловлять...

А в

расне літо, лк

е ни

ме доти,

м

серм

їх

мороз

не

ударить,

н

ь

останніх своїх пелюстків білі троянди, вересневі троянди, останні троянди.

(М Рильський)

2. Прочитайте речення художнього стилю. Спишіть. Підкресліть відокремлені непоширені означення і означувані слова, до яких вони

відносяться Обґрунтуйте стилістичний прийом їх використання — розташування по відношенню до означуваного слова. Чим зумовлюється їх відокремлення? Усно перебудуйте речення, зробивши відокремлені означення невідокремленими. Як змінюється відтінок висловлювання? Яку стилістичну функцію виконують відокремлені непоширені означення у реченнях?

Надвечір знову пройшов дощ, короткий, летючий. (О. Гончар) В саду шумнім, на вишні молодій звиса ягіддя, кругле й соковите. (А. Малишко) Червоних маків розгорівся ряд після дощу, ласкавого й рясного. (М. Рильський) З очеретів чутно голос сопілки, ніжний, кучерявий. (Леся Українка) Дедалі попадались уже сосни, старі, руді, кострубаті. (М. Коцюбинський) Синюваті тіні лягали від дерев на сніг, холодний, блискучий. (А. Шиян) Ми нап'яли на березі намет — округлий, гостроверхий, жовтобілий. (М. Рильський) Поет, досвідчений і зрілий, вдивляється, як наростають сили, як піниться, як міниться життя. (М. Рильський) На порозі гість веселий — дощ, блакитний, весняний. (М. Рильський) В небі, чистім і прозорім, сонце сяє. (М. Рильський) Троянди — білу, кремову й червону — я зрізав не без жалю і вагань. (М. Рильський) З заходу на схід пливли хмари, сірі, навальні. (А. Шиян)

Робота з текстом.

Прочитайте, поясніть стилістичну роль однорідних членів у реченнях наукового стилю.

Ряд Соколоподібні. Представники ряду різноманітні за розмірами, але їх об'єднують спільні ознаки: короткий і гачкоподібно загнутий дзьоб, призначений для шматування здобичі; міцні загнуті кігті для хапання та утримання здобичі; здатність швидко літати, тривалий час ширяти в повітрі; гострий зір, що дає змогу бачити дрібну здобич з висоти. Соколоподібні найчастіше полюють на живих тварин, але деякі види (наприклад, гриф чорний, сип) живляться трупами. Серед цих птахів є перелітні, кочові та осілі види. Відомо приблизно 290 видів цих птахів, у фауні України — 34 види.

Найбільші розміри серед соколоподібних фауни України має *гриф чорний*: його тіло завдовжки до 115 см, а розмах крил до 2,5 м. Має темно-буре забарвлення, значна частина шиї позбавлена оперення, голова та верхня частина шиї вкриті коротким пухом. Місця гніздування цього птаха — Південне узбережжя Криму. Гнізда влаштовує на деревах. Чисельність надзвичайно низька і не перевищує декількох пар. Це пояснюють скороченням кормової бази та тим, що розмножуються грифи не кожного року. Гриф веде осілий спосіб життя.

Шулік можна розпізнати за вилчастим розрізом хвоста. В Україні поширені шуліка чорний та рудий. *Шуліка чорний* має майже однотонне, темно-коричневе забарвлення. Живиться дрібними тваринами або їхніми трупами. Гнізда влаштовує на деревах, переважно уздовж водойм. *Шуліка рудий* має коричнево-руде забарвлення, що й зумовило його назву.

Типовим представником орлів є *беркут*. Це великий птах з відносно довгими та вузькими крилами. Загальне забарвлення беркута — темно-буре.

Веде осілий чи кочовий спосіб життя. Утворює постійні пари, великі гнізда (до 3 м у діаметрі та до 2 м заввишки) влаштовує на деревах чи скелях. Полное беркут на здобич середніх чи великих розмірів: зайців, лисиць, великих птахів тощо. В Україні цей надзвичайно рідкісний птах ще зберігся в Карпатах, Закарпатті та західній частині Полісся.

З підручника)

Робота з підручником.

(Учитель може запропонувати учням виконати вправи з підручника.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Сьогодні на уроці я довідався довідалась)...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Вивчити теоретичний матеріал за підручником.
2. Виконати вправу (на вибір учителя).
3. Написати замальовку «Зимовий ліс», використовуючи однорідні члени речення, усно визначити їх стилістичну роль.

Підготуватися до контрольної роботи. Прочитайте речення художнього стилю. Спишіть. Підкресліть відокремлені непоширені означення і означувані слова, до яких вони відносяться Обґрунтуйте стилістичний прийом їх використання — розташування по відношенню до означуваного слова. Чим зумовлюється їх відокремлення? Усно перебудуйте речення, зробивши відокремлені означення невідокремленими. Як змінюється відтінок висловлювання? Яку стилістичну функцію виконують відокремлені непоширені означення у реченнях?

Надвечір знову пройшов дощ, короткий, летючий. (О. Гончар) В саду шумнім, на вишні молодій звиса ягіддя, кругле й соковите. (А. Малишко) Червоних маків розгорівся ряд після дощу, ласкавого й рясного. (М. Рильський) З очеретів чуто голос сопілки, ніжний, кучерявий. (Леся Українка) Дедалі попадались уже сосни, старі, руді, кострубаті. (М. Коцюбинський) Синюваті тіні лягали від дерев на сніг, холодний, блискучий. (А. Шиян) Ми нап'яли на березі намет — округлий, гостроверхий, жовтобілий. (М. Рильський) Поет, досвідчений і зрілий, вдивляється, як наростають сили, як піниться, як міниться життя. (М. Рильський) На порозі гість веселий — дощ, блакитний, весняний. (М. Рильський) В небі, чистім і прозорім, сонце сяє. (М. Рильський) Троянди — білу, кремову й червону — я зрізав не без жалю і вагань. (М. Рильський) З заходу на схід пливли хмари, сірі, навальні. (А. Шиян)

Підготуватися до контрольної роботи. Прочитайте речення художнього стилю. Спишіть. Підкресліть відокремлені непоширені означення і означувані слова, до яких вони відносяться Обґрунтуйте стилістичний прийом їх використання — розташування по відношенню до означуваного слова. Чим зумовлюється їх відокремлення? Усно перебудуйте речення, зробивши відокремлені означення невідокремленими. Як змінюється відтінок висловлювання? Яку стилістичну функцію виконують відокремлені непоширені означення у реченнях?

Надвечір знову пройшов дощ, короткий, летючий. (О. Гончар) В саду шумнім, на вишні молодій звиса ягіддя, кругле й соковите. (А. Малишко) Червоних маків розгорівся ряд після дощу, ласкавого й рясного. (М. Рильський) З очеретів чуто голос сопілки, ніжний, кучерявий. (Леся Українка) Дедалі попадались уже сосни, старі, руді, кострубаті. (М. Коцюбинський) Синюваті тіні лягали від дерев на сніг, холодний, блискучий. (А. Шиян) Ми нап'яли на березі намет — округлий, гостроверхий, жовтобілий. (М. Рильський) Поет, досвідчений і зрілий, вдивляється, як наростають сили, як піниться, як міниться життя. (М. Рильський) На порозі гість веселий — дощ, блакитний, весняний. (М. Рильський) В небі, чистім і прозорім, сонце сяє. (М. Рильський) Троянди — білу, кремову й червону — я зрізав не без жалю і вагань. (М. Рильський) З заходу на схід пливли хмари, сірі, навальні. (А. Шиян)